

wydarzeń. Ale z oceną wartości tej doktryny trudno już zgodzić się z Autorem bez zastrzeżeń. H. Grange stwierdza, że Necker reprezentował myśl polityczną „najbardziej autentycznie francuską” (s. 276), ponieważ zdawał sobie sprawę, że żywotne interesy Francji wymagają współdziałania burżuazji i arystokracji francuskiej na rzecz zahamowania rewolucyjnego biegu wydarzeń. Ale tak twierdzić, to znaczy pomijać rozbieżności właśnie interesów tej burżuazji i arystokratycznej, absolutystycznej monarchii, to znaczy nie doceniać faktu, że burżuazja w tym czasie wolała być rzeczniką całego stanu trzeciego, niż zdać się na monarchę i arystokrację. Niepowodzenie Neckera nie leżało w tym, że był on najbardziej przewidujący, że należał do grona osób o najbardziej przenikliwym spojrzeniu politycznym. Wręcz przeciwnie: wydaje się, że Necker nie potrafił ocenić układu sił w społeczeństwie francuskim.

Drugi problem, to przypisanie Neckeroi tytułu „dziadka liberalizmu” (s. 495). Prawda, że przez Mme de Staël pewne wizje ustrojowe Neckera znalazły się wśród idei liberałów, zwłaszcza liberałów konserwatywnych. Ale Necker był chyba obcy liberałom, przede wszystkim z uwagi na pesymizm swoich założeń, liberałowie mieli jednak bardzo optymistyczną wersję rozwoju społecznego; wierzyli w harmonię interesów jednostek i stąd ich przeciwstawienie się zwłaszcza interwencjonizmowi Neckera.

Bezsporną wartością książki jest jednak to, że ukazuje ona Neckera na tle różnych szkół i kierunków filozoficznych epoki Oświecenia. Necker stał w pozycji i wobec fizjokratów i wobec liberałów de Gournay'a, wiele łączyło go z Wolterem, jeśli chodzi o utylitarystyczny pogląd na znaczenie religii, ale nie go nie łączyło z zasadą wolnego handlu zbożem, którą Wolter wyznawał; podobnie istotne rozbieżności istniały między Neckerkim a Holbachem i Condorcetem, którzy skądinąd należeli do grona jego bliskich znajomych.

Lektura książki raz jeszcze każe zastanowić się nad rozmaitym kształtem tego, co zwykle się nazywać ideologią oświecenia. Wydaje się, że elementem wspólnym filozofom Oświecenia był ich racjonalizm, próba czysto rozumowego objaśnienia świata. Z tym jednak, że racjonalnie uzasadniano często bardzo różne systemy wartości, racjonalizm mógł prowadzić do pesymistycznej bądź optymistycznej wizji świata.

Nie przeceniając więc wartości dzieła Neckera, trudno nie docenić wartości monografii jemu poświęconej, ponieważ daje okazję do poznania skomplikowanego obrazu kierunków i szkół filozoficznych francuskiego Oświecenia.

MARIA ZMIERCZAK (Poznań)

Právnická vzdelanost' na Slovensku (1848 - 1971). Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianae. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava 1975, ss. 451, 1 nlb.

Omawiana książka to zbiór materiałów z międzynarodowej konferencji naukowej, zorganizowanej z okazji półwiecza istnienia wydziału prawa Uniwersytetu Komenskiego w Bratysławie. Konferencję zorganizowała katedra historii państwa i prawa bratysławskiego uniwersytetu przy współpracy historyków prawa z Instytutu Państwa i Prawa Słowackiej Akademii Nauk, a miejscem jej był w dniach 2-4 XI 1971 r. dom pracownika naukowego SAN w małokarpaczkich Smolenicach. Konferencja była próbą spojrzenia na proces kształcenia i wychowania współczesnego prawnika przez pryzmat międzywojennych i obecnych doświadczeń i to spojrzenia skupiającego doświadczenia wszystkich europejskich krajów socjalistycznej wspólnoty.

Była przykładem prób rozwiązania jednego z ważnych problemów naukowych przy zespołowym wysiłku, integrującym historyków państwa i prawa państw obozu socjalistycznego. W rzędzie dotychczasowych dziesięciu konferencji międzynarodowych o tematyce historycznoprawnej, zorganizowanych przez słowackich historyków prawa, smolenicka była chyba największą. Uczestniczyło w niej 29 gości zagranicznych i 39 przedstawicieli gospodarzy.

Temat konferencji właściwie eksponuje rolę kształcenia prawników i jego środki. Naukowe znaczenie tego tematu zostało docenione już wcześniej, czego zewnętrznym, cenny ślad, stanowią materiały z poprzedniej konferencji poświęconej kształceniu prawników, tj. materiały IX czechosłowacko-węgierskiej konferencji z roku 1966¹. Te dwie konferencje i ich materiały przedstawiają problem kształcenia i wychowania prawników, głównie słowackich i węgierskich, w ciągu wieków. Autorzy *Dejín štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu* (Bratislava 1971, 1973) nie eksponowali, co zarzucali niektórzy recenzenci *Dejín*, tej problematyki w swojej pracy. Teraz otrzymaliśmy drugi z tomów właściwie pełnego, monograficznego opracowania tego tematu.

Program konferencji podzielony został na dwie części. Referaty pierwszego dnia konferencji koncentrowały się wokół problemów nauczania prawa od 1945 r. do czasów współczesnych i sposobów ich rozwiązania z punktu widzenia wymogów kształcenia socjalistycznego prawnika. W drugim dniu konferencji wygłoszono referaty o dziejach nauczania prawa do 1945 r., i to znów z uwzględnieniem współczesnych problemów tego nauczania. Za okres początkowy uznano w tytule zbioru materiałów rok 1848, w ten sposób zaznaczając łączność z konferencją z roku 1966. Główny referat, adresowany również do uczestników konferencji, wygłosił dziekan wydziału prawa UK, prof. JUDr. Juraj Cúth, CSc., w czasie uroczystego posiedzenia poszerzonej Rady naukowej wydziału prawa, w dniu 2 XI 1971 r., jeszcze przed rozpoczęciem konferencji. Był to referat: „50 lat Wydziału Prawa Uniwersytetu Komenského a kształcenie socjalistycznych prawników”.

W pierwszym dniu konferencji wygłoszono 14 referatów, z których 8 referatów czechosłowackich dotyczy głównie problemów nauczania poszczególnych rodzajów prawa na bratysławskim uniwersytecie. Zwrócić tu trzeba szczególnie uwagę na referat prof. Karola Rebro, zatytułowany „Pozycja przedmiotu historii państwa i prawa w systemie wykładów na wydziale prawa UK”. Pozostałe referaty pierwszego dnia, to 3 węgierskie, dotyczące kwalifikacji i kształcenia funkcjonariuszy administracji publicznej na Węgrzech w latach 1945 - 1971 (A. Csizmadia), studium wieczorowego i zaocznego prawa na wydziale prawa budapeszteńskiego uniwersytetu (G. Máthé; T. Révész); 1 bułgarski, o powojennych reformach kształcenia prawniczego w Bułgarii (F. Milkova) oraz 1 polski, prof. Lesława Pauliego (O roli pracy magisterskiej w kształceniu prawników w PRL).

Autorami 18 referatów wygłoszonych w drugim dniu konferencji było 17 uczestników (A. Herlea był autorem dwu referatów), z czego 10 to referaty gospodarzy, a 8 gości (w tym znów 6 węgierskich i 2 rumuńskie). Problematyka referatów czechosłowackich była bardzo urozmaicona i obejmowała najprzeróżniejsze kwestie, związane z procesem kształcenia prawników, jego znaczeniem i rolą² oraz formami zawo-

¹ *Die juristische Bildung in der Slowakei und Ungarn bis zum J. 1848*. Acta facultatis iuridicae Universitatis Comenianae. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava 1968, ss. 385, 1 nlb.

² M. Potemra, Akademia prawnicza w Koszycach w l. 1848 - 1922; J. Houser, Wydział prawa uniwersytetu w Pradze a problem czeskiego prawa państwowego od 1882 do 1918 r.; J. Morávek, Założenie czeskich katedr na praskim uniwersytecie; J. Havranek, Rola kształcenia prawniczego dla czeskiego narodu w końcu XIX w. i na początku XX w.; L. Soukup, Wysiłki podejmowane dla reformy kształcenia prawniczego w Czechosłowacji (1918 - 1938).

dowej i pozazawodowej aktywności prawniczej³. Z referatów dotyczących nauczania historii państwa i prawa wymienić należy następujące: „Walka o nauczanie w Uniwersytecie Karola historii prawa czeskiego” (K. Malý) oraz „Dwa rysy specyficzne nauczania historii prawa na Węgrzech do r. 1918” (J. Karpat). Referaty węgierskie omawiały następujące sprawy: historia bratysławskiej akademii prawniczej w latach 1850 - 1914 (A. Varga); kwalifikacje i kształcenie funkcjonariuszy administracji publicznej na Węgrzech w czasach dualizmu (A. Csizmadia); kształcenie adwokatów na Węgrzech w okresie kapitalizmu (A. Degré); reformy i projekty reform w zakresie nauczania prawa rzymskiego na Węgrzech po drugiej wojnie światowej (E. Pólay); wyniki koordynacji prac badawczych w zakresie historii państwa i prawa w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych (E. Pecze); kształcenie kobiet w uniwersytetach i innych szkołach wyższych (K. Szegvári-Nagy). Dwa referaty A. Herlea'i dotyczyły rozwoju kształcenia prawniczego w Rumunii do I wojny światowej oraz jego unifikacji w okresie międzywojennym.

Materiały obejmują referaty w języku rosyjskim, francuskim i niemieckim. To samo dotyczy kilku wystąpień dyskusyjnych, których teksty zamieszczono w publikacji (L. Bianchi, A. Csizmadia, K. Litsch, Š. Mertanová, A. Lazarescu, A. Herlea). Słowackie i niemieckie streszczenie przebiegu konferencji wskazuje na duże zainteresowanie tematem, czego dowodem jest spora liczba głosów w dyskusji. Z polskich historyków prawa głos zabierali: A. Ajnenkiel, H. Kupiszewski, A. Vetulani i W. Wołodkiewicz. Poziom referatów oraz wielość i ranga zagadnień, które poruszają, powodują, że po pięknie wydanej przez Słowackie Wydawnictwo Pedagogiczne księgę sięgać będziemy na pewno często, z pożytkiem i przyjemnością.

JÓZEF CIĄGWA (Katowice)

Police Forces in History, wyd. L. Mosse, London—Beverly Hills, 1975.

Historia policji jest dziedziną stosunkowo rzadko budzącą zainteresowanie badaczy, stąd zbiór studiów poświęconych tej problematyce, a pochodzących od wielu kompetentnych anglosaskich badaczy wzbudza żywe zainteresowanie, tym bardziej że redaktorem zbioru jest profesor George L. Mosse, znany w Polsce ze swego znakomitego dzieła o prekursorach faszyzmu *Kryzys ideologii niemieckiej* (Warszawa, 1972). W swym krótkim wstępie Mosse wskazuje na potrzebę badań nad policją w historii, badań, które powinny obejmować tak jej organizację i działanie, jak zwłaszcza wpływ, który miała na zachowania innych ludzi i jej odbicie w społecznej świadomości. Sam zbiór redagowany przez Mossego składa się z piętnastu krótkich studiów, o bardzo różnej tematyce i metodzie, które w rozmaity sposób mogą zainteresować polskiego czytelnika.

Chyba najciekawszą jest krótka, ale zawierająca dużo informacji praca R. Johnsona o zagranicznej agenturze carskiej ochrony w końcu XIX i początkach XX w. Studium to jest oparte na znajdujących się w Stanach Zjednoczonych (Instytut Hoovera w Palo Alto, Kalifornia) kompletnych archiwach tej agentury, które, jak sądzę, mogą mieć spore znaczenie również dla badań nad historią Polski. Amerykański historyk przedstawia organizację zagranicznej służby informacyjnej carskiej policji politycznej. Centrala jej mieściła się w Paryżu, zatrudniała ona kilku kadrowych

³ Z. Holotiková, Vladimír Clementis — prawnik i polityk; A. Rašla, Postępowy ruch studentów słowackich na wydziale prawa w przeszłości; K. Urbanová, Czasopisma prawnicze na Słowacji w latach 1918 - 1938. Z głosów w dyskusji: Š. Mertanová, Działalność Związku Prawników Słowacji w czasie pierwszej, burżuazyjnej Republiki Czechosłowackiej.